

К. В. Громовенко, д.ю.н.,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

Я. О. Тицька, к.ю.н., доцент,
кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки
Міжнародного гуманітарного університету

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена проблемі аналізу доктринальних і нормативних джерел про основні принципи міжнародного права, таких як: зобов'язання держав утриматись від загрози силою та її застосування у випадках, що не сумісні з цілями ООН; принцип мирного вирішення спорів; принцип рівноправ'я та самовизначення народів; принцип суверенної рівності держав; принцип співробітництва; принципи сумлінного виконання міжнародних договорів і угод; невтручання у внутрішні справи іншої держави; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; поваги прав людини та основних свобод, включно зі свободою совісті, релігії та переконань.

Визначено та з'ясовано поняття, зміст та значення основних принципів міжнародного права. На основі вивчення праць вітчизняних та зарубіжних вчених-міжнародників з'ясовано, що в доктрині міжнародного права відсутня єдність відносно змісту поняття «принципи міжнародного права».

Констатовано, що принципи міжнародного права безпосередньо містяться в міжнародно-правових документах, як ключові засади регулювання відносин між суб'єктами міжнародного права.

Визначено особливості принципів міжнародного права, зокрема: принципи міжнародного права мають пріоритет над іншими нормами міжнародного права; мають загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів міжнародного права; за відсутності в міжнародному праві норм, що регулюють певні відносини, принципи міжнародного права можуть слугувати основою для врегулювання міжнародних міждержавних відносин; мають зворотню силу; будь-яка дія, спрямована на порушення принципів міжнародного права може розглядатись як міжнародний злочин, і тягне за собою застосування санкцій до порушника та притягнення до міжнародно-правової відповідальності; в своїй основі принципи міжнародного права представляють собою цілісну, взаємопов'язану, узгоджену та логічну систему.

Ключові слова: принципи права, принципи міжнародного права, міжнародне право, система принципів, міжнародні відносини, міжнародно-правові стандарти.

K. V. Hromovenko, Ya. O. Tytska. Principles of international law: conceptual approaches to understanding nature and classification

The article is devoted to the problem of analyzing doctrinal and normative sources about the main principles of international law, such as: the obligation of states to refrain from the threat of force and its use in cases that are incompatible with the goals of the UN; the principle of peaceful settlement of disputes; the principle of equality and self-determination of peoples; the principle of sovereign equality of states; principle of cooperation; the principle of conscientious implementation of international treaties and agreements; non-interference in the internal affairs of another state; inviolability of borders; territorial integrity of states; respect for human rights and fundamental freedoms, including freedom of conscience, religion and belief.

The concept, content and meaning of the main principles of international law are defined and clarified. Based on the study of the works of domestic and foreign international scientists, it was found that the doctrine of international law lacks unity regarding the content of the concept of «principles of international law».

It was established that the principles of international law are directly recorded in international documents as the principles of regulating relations between subjects of international law.

The peculiarities of the principles of international law are defined, in particular: the principles of international law have priority over other norms of international law; are generally binding for all subjects of international law; in the absence of norms in international law that regulate certain relations, the principles of international law can serve as a basis for the regulation of international interstate relations; are retroactive; any action aimed at violating the principles of international law can be considered as an international crime, and entails the application of sanctions to the violator and bringing to international legal responsibility; at its core, the principles of international law represent a coherent, interconnected, coherent and logical system.

Key words: principles of law, principles of international law, international law, system of principles, international relations, international legal standards.

В сучасному міжнародному праву провідна роль належить принципам. З моменту їх створення та до теперішнього часу, останні не переставали складати основу, на котрій розроблялись міжнародно-правові стандарти та регулюються міжнародні відносини. Принципи міжнародного права виступають в ролі своєрідної конституції. Вони наділені вищою юридичною силою і на цій підставі решта норм міжнародного права не має суперечити принципам міжнародного права. На даний час особлива увага приділяється узгодженості внутрішньодержавних норм з вимогами основних принципів міжнародного права. В зв'язку з цим, важливим завданням, що постає перед сучасною юридичною наукою, є визначення значення загальноновизнаних принципів міжнародного права, розкриття їхньої правової природи за змісту.

Значний внесок у дослідження принципів права в цілому та принципів міжнародного права зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: М. Антонович, М. Баймуратов, Б. Бромс, В. Буткевич, Р. Вінсент, Б. Грефрату, О. Задорожній, С. Задорожна, О. Київець, В. Лисик, Ю. Оборотов, С. Погребняк, П. Рабинович, В. Репецький, О. Скакун, Л. Тимченко, К. Томушат, Г. Шверценбергер [14], М. Шав [15], О. Широкова-Мурараш та інші. Однак, такі чинники як інтеграція України до Європейської спільноти, прагнення стати ключовим суб'єктом на міжнародно-правовій арені, вимагають нових поглядів на деякі питання порушеної проблематики.

Метою дослідження є визначення поняття принципів міжнародного права, окреслення їх кола та розкриття їхнього змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «принцип» має латинське походження, семантичне значення якого визначається як «основа, керівні правила, вихідні положення». В загальній теорії права ведуться жваві дискусії на предмет: принцип представляє собою вихідну ідею чи норму права. В науці міжнародного права такої дилеми немає. Переважна більшість вчених-міжнародників виходять з поєднання ідейної та нормативної складових в категорії «принципи міжнародного права». «Принципи міжнародного права, – відмічає Б. Грефрату, – є політичними програмними ідеями або морально-політичними вимогами, вони перш за все закріплюються в обов'язкових нормах конкретних міжнародних договорів» [13, с. 9].

В інтерпретації В. Буткевича принципи міжнародного права представляють собою «систему основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами та є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та правозастосовчого процесів, дійсності інших міжнародних норм» [7, с. 196].

На думку О. Задорожного, основні принципи міжнародного права виступають фундаментом «...всієї системи міжнародного права...; вони мають пріоритет над іншими нормами та служать критерієм їх дійсності; визначають зміст, спрямованість міжнародного права, напрями його розвитку» [9, с. 33].

Окремі науковці визначають принципи міжнародного права як «загальноновизнані норми вищого порядку, що утворюють фундамент міжнародного права й покликані забезпечити стабільне й ефективне функціонування міжнародної системи» [11, с. 30].

М. Баймуратов визначив їх як керівні правила поведінки його суб'єктів, що виникають як результат суспільної практики; юридично закріплені начала міжнародного публічного права. Вони являють собою найбільш загальне вираження та практику поведінки, яка встановилась, і взаємодії суб'єктів міжнародного права на міжнародній арені в межах міжнародних відносин [6, с. 46].

Дещо інше визначення досліджуваної нами категорії надає В. Лисик. Так, на думку вченого, основні принципи міжнародного права – це найбільш загальні, основоположні й імперативні норми міжнародного права, які містять зобов'язання *erga omnes*, мають універсальну сферу дії й комплексний характер [12, с. 59].

Як слушно зазначає О. Київець: «сам термін «принципи права» як джерело міжнародного права вживається в літературі неоднозначно та непослідовно. З одного боку, їх визначають правовими максимами, які є результатом синтезу всіх систем права, що є цілком вірним. Без таких максим, як *lex specialis derogat legi generali* або *lex posterior derogat legi priori*, правил тлумачення *ut res magis valeat quam pereat*, аргументація *ab absurdo*, спосіб тлумачення *a contrario contra proferentem*, будь-яка правова система не змогла б функціонувати. Водночас, такі максими не є беззаперечними правовими нормами» [10, с. 142].

Але з іншого боку, термін «принципи міжнародного права» вживається для позначення керівних правил поведінки, що закріплені в ключових міжнародних документах, присвячених регламентації принципів міжнародного права (мова про тих піде нижче).

З наведених визначень стає очевидним розуміння принципів міжнародного права як логічної, взаємопов'язаної та цілісної системи загальнообов'язкових для всіх суб'єктів міжнародних відносин і загальноновизнаних всім міжнародним співтовариством міжнародно-правових норм, що виступає одним з найважливіших засобів ефективного функціонування міжнародної міждержавної системи та вирішення міжнародних суперечок та конфліктів.

Іншими словами, принципи міжнародного права – це фундамент сучасної системи міжнародного права. Вони регламентуються наступними міжнародно-правовими документами: Статутом ООН 1945 р., Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975р., Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., Віденською конвенцією про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. та іншими джерелами міжнародного права.

Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. закріплює сім основних принципів:

– зобов'язання держав утриматись від загрози силою та її застосування у випадках, що не сумісні з цілями ООН;

- принцип мирного вирішення спорів;
- принцип рівноправ'я та самовизначення народів;
- принцип суверенної рівності держав;
- принцип співробітництва;
- принцип сумлінного виконання міжнародних договорів і угод;
- невтручання у внутрішні справи іншої держави [4].

Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. нараховує десять принципів. До семи вище згаданих були додані наступні:

- непорушність кордонів;
- територіальна цілісність держав;
- поважання прав людини та основних свобод, включаючи свободу совісті, релігії та переконань [5].

Отже, розвиток міжнародних відносин сприяє появі нових принципів міжнародного права. Так, зокрема, до новітніх принципів міжнародного права можна віднести принцип загального та повного роззброєння під ефективним міжнародним контролем, принцип міжнародного захисту навколишнього середовища, що отримали своє юридичне закріплення в ряді міжнародно-правових документах.

З точки зору сучасного права можна виділити наступні групи принципів міжнародного права:

1. принципи, що спрямовані на забезпечення підтримки миру та безпеки: принципи не застосування сили або її загрози, вирішення суперечок мирним шляхом, непорушності кордонів та територіальної цілісності держав;

2. принципи, що відносяться до міжнародної співпраці: принципи суверенної рівності держав, невтручання в справи котрі входять у внутрішню компетенцію кожної суверенної держави, співробітництво держав і добровільне виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань;

3. принципи, спрямовані на захист прав людини, народів та націй: принцип поваги прав і основних свобод людини, принцип суверенної рівності держав та принцип самовизначення народів.

Для розуміння правової природи та розкриття змісту принципів міжнародного права зупинимось на їх детальному аналізі.

Принцип незастосування сили чи загрози силою, вирішення конфліктів мирним шляхом. Міжнародним правом вже давно розглядаються питання війни та миру. Якщо раніше, застосування сили у всіх її проявах, в тому числі і війна було звичним способом вирішення конфліктів між державами, то поступово норми міжнародного права його відхилили і оголосили війну «поза законом».

Даний принцип знайшов своє нормативне закріплення в величезній кількості міжнародних документах, починаючи від Статуту ООН (п. 4. ст. 2) і закінчуючи різноманітними договорами між державами. Аналіз положень закріплених в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключного акту Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. щодо даного принципу дозволяє зробити наступні висновки:

- заборонені будь-які дії, що представляють собою загрозу силою, пряме або опосередковане застосування сили проти іншої держави;
- забороняються репресалії з застосуванням збройних сил;
- забороняється організація, заохочення та інша підтримка збройних угруповань, найманців тощо;
- забороняється застосування сили чи загрози силою з метою порушення існуючих кордонів іншої держави чи вирішення територіальних суперечок;
- забороняються організації, надання всілякої підтримки чи участь в актах громадянської війни чи терористичних актах в інших державах чи на власній території;
- забороняється військова окупація території інших держав;
- забороняється набуття території іншої держави шляхом загрози сили або її застосування;
- забороняються насильницькі дії, що позбавляють народи права на самовизначення, свободу та незалежність.

Водночас міжнародне право чітко визначає випадки допущення застосування сили, зокрема: за рішенням Ради Безпеки ООН, в випадку самооборони, в випадку реалізації права на самовизначення та з метою захисту прав людини.

Принцип мирного вирішення спорів. Питання вирішення конфліктів мирним шляхом стало предметом чисельних міжнародних домовленостей. Так, п. 3. ст. 2 Статуту ООН закріплює, що «всі члени ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами, таким чином щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість» [1]. Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р. передбачено, що «кожна держава зобов'язана утриматись від загрози силою чи її застосуванні... в якості вирішення міжнародних спорів, в тому числі територіальних спорів, що стосуються державних кордонів» [4]. Отже, міжнародне право не дає права державам залишати конфлікти не вирішеними. Це означає, з одного боку, що

держави мають вирішувати конфлікти між собою, а з іншого боку, що держави мають шукати шляхи врегулювання, якщо попередня спроба не привела до бажаних результатів. Держави зобов'язані утриматись від будь-якої дій, що призведуть до ускладнення або унеможливлення досягнення домовленості ніж ними. На державу покладається обов'язок вирішувати свої спори на основі міжнародного права та справедливості, щоб уникнути загрози міжнародному миру та безпеці.

Ст. 33 Статуту ООН передбачає, що держави, які приймають участь у будь-якому конфлікті повинні прагнути вирішити їх шляхом «переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів чи інших мирних засобів на власний вибір» [1].

Принцип рівноправ'я та самовизначення народів. Він є одним із найстаріших основних принципів міжнародного права. Його зародження пов'язують з епохою великих буржуазних революцій. На сучасному етапі своє нормативне закріплення знайшов в Статуті ООН. Розвиток даного принципу був посилений Декларацією про надання незалежності колоніальним країнам і нарадам 1960 р.

Поступово даний принцип затвердився як основа ліквідації колоніальних режимів та зародження нових незалежних суверенних держав. Закріплення принципу рівноправ'я та самовизначення народів в Декларації про міжнародні принципи 1970 р. є наступним кроком на шляху утвердження даного принципу. Зокрема, в згаданому міжнародному документі проголошується, що: «всі народи мають право вільно визначати без втручання зовні свій політичний статус та здійснювати свій економічний, соціальний та культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право у відповідності з положеннями Статуту» [4]. Окрім вище згаданого, даний принцип включає наступні положення: сприяти дружнім відносинам та співробітництву між державами; покласти край колоніалізму; створення суверенної та незалежної держави; зобов'язання утримуватись від будь-яких насильницьких дій, що позбавляє народи права на самовизначення, незалежність та свободу; заборона панування одного народу над іншим; припинення панування метрополій над територіями колоній та ін.

Принцип суверенної рівності держав. Даний принцип знайшов своє відображення в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. У відповідності з Декларацією суверенна рівність складається з наступних елементів: а. держави юридично рівні; б. кожна держава користується правами, що притаманні повному суверенітету; в. кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав; г. територіальна цілісність і політична незалежність держави недоторкані; д. кожна держава має право вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи; е. кожна держава зобов'язана виконувати повністю та сумлінно свої міжнародні зобов'язання та жити в мирі з іншими державами» [4]. Також про нього згадується і в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.

І фактично, сучасні міжнародні відносини не можуть функціонувати без обмеження державного суверенітету. На практиці це означає, що держава має право здійснювати свою влади без втручання зовні, але не має зловживати цим суверенітетом шляхом порушення взятих на себе міжнародних зобов'язань. Суверенітет держави не означає рівність держав. І дана тези знаходить безліч підтверджень в міжнародних організаціях, коли міць та вплив держави залежить від її внесків, економічного стану тощо. Ще одним проявом обмеження державного суверенітету є право міжнародного регулювання ситуації, що несе певну загрозу. Так, наприклад, якщо в якійсь державі постає питання, що загрожує збереженню миру та безпеці, Рада Безпеки ООН уповноважена прийняти необхідне рішення щодо вирішення питання або ж необхідні міри до попередження погіршення ситуації.

Принцип співробітництва регламентується Статутом ООН, Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р та Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. Так, п. 3 ст. 1 Статуту ООН проголошує обов'язок держави «здійснювати міжнародну співпрацю в вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в заохоченні і розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без відмінностей раси, статі, мови та релігії» та «підтримання міжнародного миру та безпеки і з цією метою приймати ефективні колективні заходи» [1].

В сучасних умовах, коли значно збільшилась кількість держав та спостерігається багатоманітність міжнародних зв'язків, сфера міжнародного співробітництва значно розширилась в порівнянні з тим, як це закріплювалось в Статуті ООН та інших міжнародних документах. На наш погляд, принаймні два основних аспекти сприяли такому розширенню: з одного боку, поява загальної міжнародної загрози – тероризм, а з іншого – глобалізація міжнародної торгівлі, що напряду пов'язана з діяльністю транснаціональних корпорацій.

Принцип співробітництва держав може приймати різні форми, про що свідчить укладення міжнародних та регіональних угод про співробітництво в різноманітних сферах: економічній, військовій, соціальній, фінансовій, економічній, судовій, поліцейській, культурній тощо.

Принцип сумлінного виконання міжнародних договорів і угод. Ідея, що держави мають сумлінно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання, що випливають з договорів та угод отримала своє підтвердження в чисельних міжнародних документах. Даний принцип був закріплений в Гаазькій конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р., Статуті ООН, Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та Віденській конвенції про право договорів між державами і міжнародними

організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.

Віденська конвенція про право мирних договорів 1969 р. проголошує, що «кожен діючий договір обов'язковий для його учасників і має ними добросовісно виконуватись», та «учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права в якості виправдання за невиконання ним договору» [2].

В зв'язку з його розширенням, принцип сумлінного виконання міжнародних договорів і угод отримав відображення і в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., відповідно до якої держави мають зобов'язання добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання у відповідності зі Статутом ООН, загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, а також із зобов'язань, що випливають з міжнародних договорів.

Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. розвиває положення Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. і додає до вищезгаданих положень, що «при здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати свої закони та адміністративні правила, вони будуть узгоджуватись зі своїми юридичними зобов'язаннями з міжнародного права; вони будуть, окрім того, враховувати належним чином і виконувати положення Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.» [5].

Принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави. Зазначений принцип є одним із ключових принципів міжнародного права, який спрямований на забезпечення сучасного міжнародного співробітництва. Редакція зазначеного принципу, закріплена в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. забороняє пряме або опосередковане втручання у внутрішні та зовнішні справи держави з будь-якої причини. Відповідно до Декларації, невтручання включає наступні елементи:

а. кожна держава зобов'язана утриматись від втручання самостійно чи в союзі з іншими державами.

б. застосування чи заохочення примусових заходів економічного чи політичного характеру, щоб змусити суверенну волю іншої держави чи отримати від неї переваги будь-якого виду.

в. дозвіл в районах, що знаходяться під її юрисдикцією чи підтримання в будь-якому місці чого б то не було, а саме: організація чи навчання будь-якого виду сухопутних, морських військ, з наміром вдертися в інші держави; фінансування чи поставка зброї та військових матеріалів, призначених для сприяння чи організації повстань чи заколотів; організація підривної чи терористичної діяльності проти іншої країни; забороняється застосування сили для позбавлення народу права обирати форми свого існування; забороняється позбавляти права державу визначати свою політичну, економічну, соціальну та культурну системи без втручання зовні [4].

Принцип непорушності кордонів. Даний принцип представляє собою основу безпеки та мирного співіснування держав. На держави покладається обов'язок поважати кордони будь-якої держави. Однак, даний принцип не означає, що існуючі кордони не можуть бути змінені. Він визначає необхідність співпраці держав у встановленні та охороні їх кордонів, а також в вирішенні спорів що виникають між державами в питаннях пов'язаних з територіальними кордонами.

Непорушність кордонів отримала своє закріплення в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. Там чітко вказано, що «держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони один одного, як і кордони всіх держав в Європі, і тому вони будуть утримуватись зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони можуть, відповідно, утриматись також від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на захоплення чи узурпацію частини чи всієї території будь-якої держави-учасниці» [5]. В Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. лише згадується про непорушність кордонів в контексті принципу незастосування сили чи її загрози.

Принцип територіальної цілісності держави вперше був закріплений в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. В даному документі зазначається: по-перше, всі держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць, а, по-друге, вони зобов'язуються утримуватись від будь-якої дій, несумісних зі Статутом ООН, проти територіальної цілісності, політичної незалежності та єдності держав, зокрема від таких дій, що передбачають застосування сили чи погрози її застосування [5]. Положення даного документу передбачають, що держави-учасниці будуть утримуватись від того, щоб перетворити території країн на об'єкт військової операції або в інший спосіб застосовувати силу, тим самим порушуючи норми міжнародного права. Глава III Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. закріплює два важливих моменти: 1) держави-учасниці вважають непорушними всі кордони держав-учасниць, а також кордони всіх держав Європи, а тому вони будуть утримуватись від будь-яких посягань на ці кордони; 2) держави-учасниці будуть утримуватись від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на узурпацію частини чи всієї території будь-якої держави-учасниці [5].

Отже, як слушно зазначає Т. Жалій: «принцип непорушності кордонів за міжнародним законодавством полягає в неможливості зміни державного кордону країни інакше, ніж у встановлених законодавством випадках. Роль і значення території для функціонування будь-якої держави має вирішальне значення. Її охорона передбачає неподільність території, її соборність у межах державного кордону. Саме тому міжнародне право містить багато норм, які чітко визначають поняття, види території, кордону в межах суші, водних ресурсів, надр, повітряного простору, континентального шельфу тощо». [8, с. 15].

Принцип поважання прав людини та основних свобод. Зазначений принцип був зафіксований в Статуті ООН 1945 р. та отримав свій розвиток в так званому Міжнародному біллі про права людини. Аналіз вищезгаданих документів дає можливість дійти до висновку, що на кожну державу покладається обов'язок поважати та дотримуватись основних права та свобод людини без расових, статевих, релігійних, політичних, мовних та інших відмінностей. Сучасне міжнародне право не дозволяє будь-якої дискримінації в області захисту прав та основоположних свобод людини. Ним виробляються міжнародні стандарти в області прав людини, що є своєрідною відправною точкою, базисом для упорядкування власного національного законодавства.

В результаті розвитку даного принципу індивід поступово стає суб'єктом міжнародного права. Геноцид, апартеїд, тероризм, расова дискримінація кваліфікуються міжнародним співтовариством як міжнародні злочини і на цій підставі не відносяться до внутрішньої компетенції держави.

Аналіз основних принципів міжнародного права дає змогу виділити їх особливості:

- принципи міжнародного права мають пріоритет над іншими нормами міжнародного права, тобто останні не можуть суперечити принципам міжнародного права та мають прийматися лише у відповідності з ними;
- мають загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів міжнародного права;
- за відсутності в міжнародному праві норм, що регулюють певні відносини, принципи міжнародного права можуть слугувати основою для врегулювання міжнародних міждержавних відносин;
- мають зворотну силу, що дозволяє їх регулювати навіть ті відносини, що виникли раніше, ніж був сформований той чи інший принцип міжнародного права;
- будь-яка дія, спрямована на порушення принципів міжнародного права може розглядатись як міжнародний злочин, і тягне за собою застосування санкцій до порушника та притягнення до міжнародно-правової відповідальності;
- в своїй основі принципи міжнародного права представляють собою цілісну, взаємопов'язану, узгоджену та логічну систему.

Висновки. Принципи міжнародного права виступають в якості своєрідних «заповідей», опираючись на які функціонує міжнародно-правова система. Вони відіграють ключову роль в формуванні міжнародного права та впливають на утворення та розвиток нових галузей міжнародного права. Це почасти зумовлює їхню роль в забезпеченні сталості всієї міжнародно-правової системи.

Принципи міжнародного права в процесі свого становлення та розвитку набули форм універсальних, загальнообов'язкових, загальновизнаних та відносно сталих правил. Разом з тим, спостерігається багатоманітність міжнародних зв'язків, сфера міжнародного співробітництва значно розширяється, що призводить до появи нових принципів міжнародного права. Будучи за своєю природою не лише правовими, а й моральними, політичними принципами міжнародних відносин, дані норми виступають основою та системоутворюючим фактором всієї міжнародно-правової системи.

Принципи міжнародного права є взаємопов'язаними елементами однієї системи. Вони доповнюють і деталізують один одного, один принцип виступає основою для застосування іншого. Порушення одного принципу тягне автоматичне порушення інших основоположних ідей міжнародного права.

Якщо в національному праві основні принципи права знаходять своє вираження в основному законі держави, законах, то в міжнародному праві загальновизнані принципи закріплюються в міжнародних договорах та звичаях. Загальноприйнято, що основні принципи міжнародного права відображені в ряді міжнародно-правових документах, ключовими з яких є: Статут ООН 1945 року, Декларація про принципи міжнародного права 1970 року та Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

Отже, основні принципи міжнародного права – це керівні правила поведінки, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права, носять універсальний, загальнообов'язковий, імперативний характер, приймаються і визнаються міжнародним співтовариством, відхилення від яких є неприпустимим.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Київ: Представництво ООН в Україні; Департамент громадської інформації ООН. 2008. 67 с.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
3. Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04#Text
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту ООН, що прийнята Генеральною Асамблеєю в 1970 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569
5. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2005. 672 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975 (останній перегляд: 25.04.2023)

6. Баймуратов М. Міжнародне право : Підручник. 3-е видання. Харків.: Одіссей, 2002. 672 с.
7. Буткевич В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В. Буткевич, В. Мисик, О. Задорожній; за ред.. В. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
8. Жалій Т.В. Міжнародні принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів держави в контексті необхідності їхнього вивчення в правознавчих курсах ВНЗ України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип.. 10. С. 12-19.
9. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.
10. Київець О.В. Загальні принципи права як джерело міжнародного права: природно-правовий та позитивістські підходи. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2013. Вип.. 5. С. 141-148.
11. Тимченко Л. Міжнародне право : Навчальний посібник. Київ: Університет «Україна», 2007. 224 с.
12. Репецький В. Міжнародне публічне право : підручник / В. Репецький, В. Лисик, М. Микієвич, А. Андрусевич, О. Буткевич. За редакцією В. Репецький; Львівський національний університет ім.. І. Франка. 2-ге видання. Київ: Знання, 2012. 437 с.
13. Graefrat В. Zur Stellung der Principien im gegenwertigen Volkerrecht. Berlin, 1968. 168 s.
14. Scharzenberger G. Fundamental Principles of International Law. Recueil des cours, Collected Courses. Brill; Nijhoff, 1968. Vol. 87. P. 191–386.
15. Shaw M. International Law. 5th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 1288 p.